

Historie maturit

Autor: Jana Kolková (ÚIV)

Maturity představují v současné době jedno z nejžhavějších témat pro studenty a jejich rodiče stejně jako pro politiky. O jejich budoucí podobě a obtížnosti se dlouze diskutuje, jedná a po léta se připravují. Pojďme se však ve stručnosti podívat také na jejich vývoj v historii, který jsme sledovali do roku 1968. Vždyť maturita sama o sobě je zkouškou s více než 150letou historickou tradicí. Nabízí se tak zajímavé srovnání s dnešním stavem a požadavky k maturitám.

Co znamená slovo maturita?

Maturita (z latiny *maturitas* = zralý, dospělý) neboli maturitní zkouška je závěrečná zkouška ukončující studium na středních školách a jiných školách středoškolské úrovně. Někdy bývá též označována jako zkouška zralosti, dospělosti. Skládá se ze dvou částí: ze zkoušky písemné a ústní, jež se koná před zkušební komisí. O výsledku zkoušky se vydává vysvědčení. Vykonání této zkoušky je pak předpokladem ke vstupu na vysokou školu. Podmínkou pro její vykonání je zpravidla úspěšné ukončení posledního ročníku studia.

Kdy byla maturita v českých zemích zavedena a jak se postupem času proměňovala?

Maturita po svém zavedení byla z počátku uplatňována pouze na klasických gymnáziích (koncipována jako osmiletá), ke kterým postupně přibývaly další střední školy gymnaziálního typu – reálná gymnázia, reformní reálná gymnázia a reálky. Na ostatních typech škol, kam lze zařadit například obchodní akademie nebo učitelské ústavy, byla zavedena maturitní zkouška až se značným zpožděním. V Rakousku (tedy i v českých zemích) našla maturitní zkouška své místo v roce 1849 v souvislosti s reformou gymnázií.¹ Ještě předtím byla zavedena v Prusku (1812) a ve Francii (1830).

Z počátku se tedy tato zkouška konala pouze na gymnáziích a jednou z jejích základních funkcí bylo, že opravňovala ke vstupu na teologickou, právnickou, lékařskou a filozofickou fakultu. Tzv. zkouška dospělosti se konala ze všech předmětů a měla při svém zavedení následující podobu:

- Písemná zkouška
 - slohová práce v mateřském jazyce (5 hodin)
 - překlad z latiny (2 hodiny)
 - překlad z řečtiny (3 hodiny)
 - překlad do latiny (3 hodiny)
 - práce z matematiky (4 hodiny)

- práce v dalším živém jazyce, která však nemá vliv na rozhodnutí o tom, zda je student dospělý (3 hodiny)
- Ústní zkouška
 - literatura mateřského jazyka
 - latinský jazyk a literatura
 - řecký jazyk a literatura
 - dějepis a zeměpis
 - matematika
 - přírodní vědy a fyzika
 - gramatika a literatura druhého živého jazyka

V roce 1849 bylo v českých zemích 22 gymnázií. V témže roce se v Praze objevuje první česká reálka, která je koncipována jako plnohodnotná všeobecně vzdělávací instituce, jejímž hlavním posláním je příprava studentů pro následná technická studia. Reálka vlastně plnila úlohu jakési protiváhy gymnázií, která nadále zůstávala školami „klasickými“. Maturita jako výstup ze studia byla na reálkách pro ty, kteří již nechtěli dále studovat, původně nepovinná.² V opačném případě opravňovala absolventa jít na univerzitu technického zaměření. Pokud by chtěl však jít na nějakou jinou školu, musel by vykonat doplňující zkoušky v rozsahu gymnázia. Počátkem 60. let 19. století se začínají oba typy škol propojovat, výsledkem této integrace je varianta reálného gymnázia (první vzniklo r. 1862 v Táboře).

O zrovnoprávnění maturitních zkoušek na všech typech škol se zasloužila až tzv. Marchetova reforma (1908), poslední úprava středního školství v habsburské monarchii.³ Díky ní se mohli absolventi všech typů škol ucházet o studium na vysoké škole. Marchetovy zákony se také staly základem všech dalších předpisů pro maturity až do roku 1948. Nová nařízení například zredukovala maturitní zkoušku ze všech povinných předmětů, přesto písemná část zůstala v nezměněné podobě.

U maturitní zkoušky měl student podat důkaz o tom, že:

- 1) má dostatek vědomostí, kolik jich bylo třeba jako důkaz obecného vzdělání
- 2) dokáže samostatně vědecky myslet, a tím dostatečně dokazuje svou duševní zralost pro vědecké studium na univerzitě

Úspěšné složení maturity bylo dosud jedinou dostačující podmínkou vstupu na vysokou školu, avšak zrovnoprávněním maturit začaly některé vysoké školy požadovat ještě doplňující zkoušky.

Jak se změnilo střední školství v období let 1848–1918?

- Gymnázia ztratila výlučné postavení jediného typu střední školy a připojily se k nim reálky jako rovnocenné školy.
- Gymnázia ztratila církevní ráz, většina z nich se stala školami státními.

- Od počátku 19. století se profesionalizovala skupina středoškolského učitelstva.⁴
- Od roku 1848 ztratila gymnázia svůj prvotně výhradní ráz latinské školy, jednak proto, že se kombinovala s reálkami (reálná gymnázia zavedena od roku 1862), a dále proto, že klasické jazyky postupně ustupovaly reálným předmětům. Teprve v roce 1918 se projeví snahy zastavit toto štěpení střední školy a propagoval se program tzv. jednotné střední školy, hlavně však jednotné střední školy nižší (tj. první čtyři ročníky).
- Střední školy vůbec se v tomto období staly školami národními. Dosud byl propagován německý jazyk, čeština se tak postupně stala vyučovacím jazykem.

Reformy českého školství

Po roce 1918 byly všechny reformní snahy motivovány hlavně snahou po demonstrativním odpoutání od školství Rakouska-Uherska. Samostatné Československo zavedlo např. povinnou maturitu z českého jazyka, a to s cílem posílit význam nového státního uspořádání.

Jednou z nejdůležitějších reforem v českém školství byla pak reforma z roku 1931, tzv. „příhodovská“,⁵ jež zdůrazňovala nutnost jednotné školy s rovnocenným právem na vzdělání bez ohledu na sociální rozdíly a snahu o důkladné poznání a respektování osobnosti žáka. V. Příhoda podrobně rozpracoval systém stupňování školství a navrhl diferenciaci školství na jednotlivé typy škol.⁶

Co se týká vlastní maturitní zkoušky, doznala několika změn a předcházela jí rozsáhlá diskuze:

„Po výchovné a didaktické stránce jsou proti maturitě námitky. Poukazuje se na přetížení žáků před maturitou, jež jejich zdraví neprospívá stejně jako znervóznění, které je důsledkem uvědomení si závažných důsledků této zkoušky. Těmito okolnostmi mohou být výsledky zkoušky zkreslovány. Za poměrně krátkou dobu zkoušky a vlivem nejrozmanitějších okolností není možno posoudit skutečné znalosti žákovy, nemluvic ani o hlubším ocenění jeho schopností a vlastností, jež nejsou tak nasnadě jako vědomosti. Učitelé, kteří se se žákem stýkají mnohdy několik let, mohou je posoudit daleko spravedlivěji a objektivněji. Prozatím však se nezdá, že by se pomýšlelo na podstatnější změnu maturity nebo její nahrazení jiným opatřením.“⁷

Protože se na vysokých školách nedělaly přijímací zkoušky, bylo cílem reformních snah alespoň částečné zajištění srovnatelnosti úrovně maturit na jednotlivých typech středních škol.

Změny se dotkly jak obsahu, tak termínů maturitní zkoušky, ustanoveny byly zvláštní čtyřčlenné komise pro jednotlivé maturitní předměty.

Maturita byla jasně rozdělena na písemnou a ústní část, termíny písemných zkoušek byly určeny na duben a ústních na červen – vzhledem k tomu, že v těchto letech se nekonaly přijímací zkoušky na vysoké školy.

(Později posunuty na 2. pol. května/2. pol. června).

Předsedou maturitní komise byl zemský školní inspektor a ve zkušební komisi zasedali dále ředitel školy, profesori posledního ročníku a profesori zkoušených předmětů. O klasifikaci z jednotlivých předmětů zkušební komise hlasovala.

U studentů se hodnotila celková vyspělost, schopnost samostatného úsudku i úroveň vyjadřování. Nekladl se důraz jen na fakticitu a memorování naučeného, ale na formulování vlastních názorů a postojů čili demonstraci „dospělosti“.

Při jedné nedostatečné byla studentovi povolena oprava v nejbližším možném období. Při dvou nedostatečných si mohl známku opravit až po půl roce, při více nedostatečných už byla nezbytná roční reprobace. Zkoušce mohli přihlížet žáci posledního ročníku, rodiče a zástupci organizací, které se podílely na „vydržování“ školy.

A kdo určoval témata písemných maturitních zkoušek? Každá škola si navrhovala z každého předmětu svá témata, jež musel schválit ředitel a poté byla zaslána nadřízenému školskému úřadu.

Každé téma muselo mít samostatnou zapečetěnou obálku. K tématům se musela přikládat obálka pro zpětnou zásilku do školy. Zemský školní inspektor vybral nejvhodnější témata a v zapečetěné obálce je opět v termínu, který určilo ministerstvo, poslal zpátky do školy. Pokud se inspektorovi témata nezdála, mohl požadovat po škole nová.

Písemná zkouška obsahovala:

- práci z vyučovacího jazyka na 5 hodin (na všech typech gymnázií a na reálkách)
- práci z deskriptivní geometrie na 5 hodin (na reálkách)
- práci podle typu školy na 3 hodiny (např. latina, matematika, řečtina, moderní živý jazyk)
- písemnou práci z němčiny (na gymnáziích s vyučovacím československým jazykem, kde byla němčina povinně vyučována v posledním ročníku)
- písemnou práci z československého jazyka (na školách s jiným vyučovacím jazykem)
- překlad z latiny a překlad z řečtiny do vyučovacího jazyka (na gymnáziích)
- práci z francouzského nebo anglického jazyka (na reálných a reformních reálných gymnáziích; danému jazyku se muselo učit ve všech vyšších ročnících)
- práci z francouzského jazyka (na reálkách)

Při písemné práci z cizích jazyků studenti mohli používat slovníky. Cizojazyčný text k překladu se nadiktoval a napsal na tabuli bez označení autora a díla. Ústní maturitní zkouška se skládala ze čtyř předmětů. Čtyři žáci byli zkoušeni čtyři hodiny, na jednoho žáka tudíž připadala jedna hodina z celkové doby zkoušení.

Na další radikální změny maturit už čas nevyšel. – Nacistická okupace a příchod druhé světové války na čas ukončily úsilí o reformu školství. Válečné maturity pak znamenaly povinnost maturovat ústně i písemně z němčiny a témata (stejně i v dějepisu) byla volena aktuálně a poplatně režimu, studenti tak např. odpovídali na otázky o Velkoněmecké říši apod. Naopak témata z českého jazyka a literatury byla volena politicky co možná nejvíce neutrálně.

Poválečné období v Československu a období socialismu do roku 1968

Československé školství po roce 1945, zvláště pak po roce 1948, prošlo podstatnými změnami, jež vyplývaly z „nového“ politického směřování země, a usilovalo především o přerušení kontinuity s předválečným obdobím. Výsledkem změn bylo vytvoření jednotné školské soustavy, podle které byla zřízena gymnázia se 4 postupnými ročníky, které navazovaly na druhý stupeň povinné školní docházky, tj. na osmileté školy. Objevily se snahy o proměnu střední školy, jako např. zavedení jedenáctiletky či dvanáctiletky. Zmíněné pokusy se ovšem ukázaly jako nevhodné, takže v roce 1968 bylo opět zavedeno čtyřleté gymnázium. Zaručen byl stejný vzdělávací základ a přístup ke vzdělání, což souviselo se zestátněním škol. (Holendová, Mauzová, 1982, str. 9; Somr a kol., 1987) a v neposlední řadě došlo i k určité devalvaci maturitních zkoušek.

K té přispěly následující skutečnosti: vzdělání začíná být podceňováno, nastupuje politický požadavek na obsazení určitých míst, maturity přestávají být jediným kritériem nutným pro přijetí na vysokou školu a navíc se rozšiřují možnosti, jak maturitu získat (dělnické přípravy, večerní studium).⁸ Počátkem 70. let je zavedena maturita na středních odborných učilištích. Od roku 1948 je zavedena povinná maturita z ruštiny.⁹

A jak vypadaly maturitní zkoušky v tomto období?⁹

Písemné zkoušky:

- z jazyka českého, ruského a latinského na gymnáziích a základních větvích reálných gymnázií
 - z jazyka českého, ruského a matematiky na technických větvích reálných gymnázií
- Na písemnou práci z češtiny byl čas 5 hodin, na ostatní po 3 hodinách.

Ústní zkoušky:

Na gymnáziích a základních větvích reálných gymnázií –

- z jazyka českého
- z jazyka ruského
- ze společenských nauk (dějepis a zeměpis Československé republiky, občanská nauka a filozofie)
- z jazyka latinského
- z matematiky, fyziky, přírodopisu, chemie

Na technických větvích reálných gymnázií –

- z jazyka českého
- z jazyka ruského
- ze společenských nauk (dějepis a zeměpis Československé republiky, občanská nauka a filozofie)
- z matematiky
- z deskriptivní geometrie, fyziky, přírodopisu, chemie

Celkovou atmosféru zkoušky dospělosti v této době dokresluje následující úryvek ze vzpomínek pamětnic na maturitu v roce 1951:¹⁰

„V roce 1951 se naposledy maturovalo povinně ústně i písemně z latiny, pak nastal od klasického vzdělání odklon. Součástí maturity byl i politický pohovor, ten byl často nejdůležitější pro volbu vysokoškolského studia. Školská organizace ČSM psala na studenty posudky.“

Také další pamětnice se připojuje: *„Maturovala jsem v roce 1951. Maturovalo se povinně ústně i písemně z českého jazyka, ruštiny a latiny (poslední ročník, který z latiny maturoval povinně) a ústně ze společenských nauk, což byl dohromady dějepis, zeměpis, filozofie a politická ekonomie. Pátý předmět byl výběrový. Kromě toho byl součástí maturitní zkoušky politický pohovor za přítomnosti člena KV ČSM. To byla pro mě nejhorší část maturity...“*

Od roku 1951 se psaly písemné práce pouze z češtiny a ruštiny a definitivně byla odstraněna z maturitních předmětů latina.

Další dílčí změny následovaly v roce 1953 – žáci byli povinni vedle slohové práce z vyučovacího jazyka napsat ještě pravopisný diktát. V matematice zase musely dva příklady vycházet z aritmetiky a jeden z geometrie. Písemná zkouška z každého předmětu byla zkrácena na 2 hodiny (diktát do tohoto času nebyl započítán).

Následovaly další změny maturitních zkoušek v roce 1964 a hned poté v roce 1967. Ty poslední byly zajímavé zvláště proto, že se zde odráží uvolnění atmosféry ve společnosti. Třeba tím, že je možné kromě ruštiny maturovat ve větší míře i z dalších cizích jazyků, ruština tedy není povinná. A dokonce se vyskytla možnost místo z cizího jazyka maturovat z matematiky. Nově mohli studenti vykonat navíc třetí písemnou práci z dalšího živého jazyka. Při ústních zkouškách si student mohl vedle povinné češtiny zvolit cizí jazyk a také si vybrat mezi matematikou a dějepisem, čtvrtý předmět byl pak volitelný.

V polovině 60. let se maturita oživuje i po stránce obsahové, resp. tematické.

Objevují se nová témata, vybočující z linie budovatelství a socialistického realismu, projevuje se zájem o autory západní.

Terminologie hodnocení

Hodnocení maturitních předmětů i zkoušky jako celku se příliš neměnilo. Od počátku zavedení zkoušky totiž vypadalo následovně:

- výborný
- velmi dobrý (od r. 1867 chvalitebný)
- dobrý
- dostatečný
- skoro dostatečný (od r. 1867 nedostatečný)

Celkové hodnocení maturitní zkoušky pak bylo buď dospělý s vyznamenáním, dospělý nebo nedospělý.

A na závěr pro odlehčení připomínáme obrázek prvorepublikových gymnázií, jak jej s humornou nadsázkou vylíčil Jaroslav Žák ve své legendární knize Študáci a kantoři:

Mezi neinformovaným občanstvem převládá od nepaměti bludný názor, že školství, zejména pak školství střední, je blahodárná instituce, kde zástupy mládeže, toužící po vědění a vzdělání, jsou poučovány a vychovávány obětavými muži a ženami. Z tohoto mylného předpokladu vycházejí všichni reformátoři a bojovníci za novou střední školu, protože jejich úsilí končí nezdarem. Neboť střední škola je ve skutečnosti kolbiště, kde utlačovaný lid studentský, čili studáci, vede nesmiřitelný boj proti panující kastě profův neboli kantorů.

Poznámky:

¹ Tak zvané Exner-Bonitzovy reformy, koncipovány Franzem Exnerem a Hermannem Bonitzem, platily pro veškeré rakouské školství.

² Důležitým dokumentem pro maturitní zkoušky byl Nástin organizace gymnázií a reálek ze 16. září 1849. Ten původně počítal se zavedením maturitní zkoušky pouze na gymnáziích.

³ Marchetova reforma, nazvána dle ministra C. k. Ministerstva kultu a vyučování Gustava Marcheta.

⁴ dovršený zákonem č. 175/1898 a později zákonem 319/1917.

⁵ Ministerský předpis ze dne 12. ledna 1931, čj. 183.328/30; dle hlavního iniciátora Václava Příhody označována jako „Příhodovská reforma“.

⁶ Nový zkušební řád, stanoven výnosem MŠO 12. 1. 31, č. 183328 ex 30 (VM 31-30), a k němu dané pokyny.

- Písemné maturity rozšířeny o zkoušku z dalšího živého jazyka (češtiny na německých, němčiny na českých středních školách)
- Ústní maturity rozšířeny o zkoušky z dalšího živého jazyka a z přírodních věd
- Ústní zkouška se konala jen ze čtyř zkušebních předmětů

Zavedení opravných zkoušek z jednoho předmětu po prázdninách a ze dvou předmětů za půl roku.

⁷ Chlup, O., Kubálek, J., Uher, J. *Pedagogická encyklopedie. II. díl.* Praha : Novina, 1939. s. 107.

⁸ Morkes, 2003, str. 37–39.

⁹ Předpisy o závěrečných zkouškách (zkouškách dospělosti) na gymnáziích a reálných gymnáziích, vydaný jako Výnos MŠVU z 16. 2. 1949, č. 12 000 – I.

¹⁰ Bílková, E., Carda, V., Čeliš, J. (red.) *Jičínské gymnázium 1624–1999.* Almanach k 375. výročí založení. Jičín : Lepařovo gymnázium, 1999. s. 128.

Zdroje:

M. Skutil. *Proměna maturity jako specifického školního jevu.* MU Brno 2008. Dizertační práce.

K. Řezníčková. *Študáci a kantoři za starého Rakouska: České střední školy v letech 1867–1918.* Libri 2007.

J. Průcha, E. Walterová, J. Mareš. *Pedagogický slovník.* Portál 2003. s. 118–119.